

4. Лисенко Л. Образна система публіцистики Євгена Сверстюка як чинник оптимізації соціокультурної комунікації українства : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Л. І. Лисенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2012. – 17 с.
5. Сверстюк Є. Собор у риштованні / Євген Сверстюк. – Париж : Смолоскип, 1970. – 173 с.
6. Хоменко Т. Проповідництво і сучасна публіцистика : монографія / Тетяна Хоменко. – Львів : ПАІС, 2008. – 136 с.

Сухарева Светлана. Евгений Сверстюк в защиту украинского слова в «Соборе в лесах». В статье представлена уникальность сборника Евгения Сверстюка, посвященного защите «Собора» Олеса Гончара и произведений других украинских писателей XX в. Прослежена судьба Евгения Сверстюка как литературного критика в условиях тоталитарного режима. Обращается внимание на антропологический фактор, который отмечал Сверстюк, охарактеризовано понятие храма духа. На основе анализа символики собора определена главная миссия литературы, которая призвана стоять на страже слова.

Ключові слова: тоталитарный режим, антропологический фактор, соборы человеческих душ.

Sukhareva Svetlana. To Protect Ukrainian Language in the Eugene Sverstyuk's «The Cathedral in Falsework». The article presents the unique collection of Eugene Sverstyuk's works dedicated to the protection of the Honchar's «The Cathedral» and other Ukrainian authors' works of the XX century. It traces the Eugene Sverstyuk's fortune as a literary critic under the conditions of totalitarian regime. Attention is paid to anthropological factor emphasized by Sverstyuk and the concept of the human spirit temple is described. The analysis of the cathedral symbolism summarizes the main mission of literature, which is designed to guard the word.

Key words: totalitarian regime, anthropological factor, human soul's cathedral.

Стаття надійшла до редколегії
22. 01. 2016 р.

УДК 821.161.1'09

Ольга Яручик

Євген Сверстюк: Дух і Слово

У статті зосереджено увагу на творчості, а також на філософських та літературно-мистецьких поглядах одного з найвидатніших митців слова в українській літературі XX ст. Євгена Сверстюка. У своїх працях він відстоював необхідність формування національної системи цінностей, на якій би «виростали» віра народу, поривання до свободи й незалежності. Його слово несло правду та свідчило про внутрішню потребу літератора домагатися свободи творчого самовираження. До цього митця зобов'язував його вільний дух, його національний світогляд. Підкреслюємо важливість ролі Євгена Сверстюка в осмисленні проблеми духовної свободи в серії досліджень творчості Миколи Гоголя. Євген Сверстюк особливу увагу приділяв Шевченкові, бо поділяв його переконання, що слово – це і реальна духовна сила, і символ національного духу.

Ключові слова: слово, національний дух, свобода, духовна сила, творчість, культурні традиції, національна пам'ять.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчий доробок Євгена Сверстюка уже багато років цікавить окремих дослідників – істориків, політологів, культурологів та літературознавців. Така ситуація зумовлена дуже широким спектром проблем, котрі піднімав і досліджував письменник та які не втрачають своєї актуальності протягом століть.

В есеї «Слово» Євген Сверстюк цитує спостереження Антуана де Сент-Екзюпері: «Мене корчить від однієї очевидності, в якій ніхто не хоче признатися: життя Духу протікає з перебоями. Тільки життя розуму безперервне...» [8, с. 341]. І далі письменник аналізує піднесення національного духу, яке настає «у часи безстрашного протистояння, коли на карті – воля і життя» [8, с. 341]. Такою високою хвилею піднесення національного духу були 60-ті роки XX ст., коли слово правди намагалися донести до свого народу митці, передусім поети. Вони подавали «приклад гідності з дотриманням моралі й закону – на межі дозволеного» [8, с. 341].

У цьому есеї Євген Сверстюк згадує Василя Симоненка – яскравого шістдесятника, його першу поетичну збірку «Тиша і грім» (1962), яка, на думку Сверстюка, була сумішшю правдивого слова й слова компромісного, потрібного для цензури. Симоненко навіть не хотів цю збірку дарувати Євгенові Сверстюку, вважаючи її застарілою. Уже тоді в душі поета, у його думках і почуттях визрівала потреба очищення власного слова від скверни. І далі в есеї йдеться про те, як комуністична система намагалася впокорити дух поета, приручити його Слово. Бо Україна мала слово, «і цього слова боявся ворог» [8, с. 340].

Слово тоді володіє особливою духовною силою, коли воно запліднене незалежним, невпоко- реним Духом. А дух, за Гегелем, «це моральне життя народу» [2, с. 303], а моральне здоров'я нації залежить від сповідування нею певної системи цінностей – віри, історичної пам'яті, традицій, мови, культури.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідженням цієї проблеми займалися Е. М. Боянов- ська [1; с. 610], Г. Кушнір [3], Ю. Луцький [5; с. 89]. Щоправда, розвідки згаданих науковців лише поверхово торкалися аналізу заданої теми. Наше дослідження стане спробою комплексного та виваженого підходу до проблеми. У цьому полягає його новаторство.

Мета статті – розглянути філософські та літературно-мистецькі погляди Євгена Сверстюка, а також зосередити увагу на його дослідженнях творчості Миколи Гоголя й Тараса Шевченка, оскільки у своїй діяльності він прагнув наблизитися до цілісного сприймання людини та світу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Євген Сверстюк як філософ і культуролог обстоював необхідність формування національної системи цінностей, на якій би «виростали» віра народу, поривання до свободи й незалежності, творення «нового типу громадянина – нонконформіста» [8, с. 343], який би наважився в умовах тоталітарного режиму виборювати громадянські свободи, що начебто гарантовані законом, але «влада нечестивих» не збиралася цей закон виконувати. Саме тому Євген Сверстюк активно продукував самвидавні твори в обхід цензури задля утвердження альтернативного світогляду.

Перечитуючи зараз його статті «Собор у риштуванні», «Остання сльоза», «На свято жінки», «Іван Котляревський сміється», які були визнані Комітетом державної безпеки при Раді міністрів УРСР у 1972 р. антирадянськими й наклепницькими документами та за які Євгена Сверстюка засуджено на 12 років як особливо небезпечного злочинця, переконуєшся, що тоталітарна система в особі всесильного КДБ, суддів, рецензентів – слуг режиму сприймали мову літературознавця Сверстюка як «ворожу», хоча він писав «ту правду, яку всі знають, тільки не кажуть» [8, с. 242]. Отже, слово Євгена Сверстюка було словом правди й звучало як слово правди, як слово віри, тоді як слово слуг режиму було ненависницьким і лукавим: «...їхня мова і моя мова – різні» [8, с. 242].

Тоді, у роки шістдесяті – початку сімдесятих, слово Євгена Сверстюка ще не було прямим протистоянням чи засобом безпосередньої боротьби з комуністичною ідеологією. Його слово обстоювало правду й свідчило про внутрішню потребу літератора домагатися свободи творчого самовираження. Бо до цього митця зобов'язував його вільний дух, його національний світогляд. І головним знаряддям його особистого самоздійснення у творчості було саме слово, «вирощене» на глибокій вірі у свою правоту, на християнських цінностях, завдяки яким і має творитися цивілізація любові. Своїм національним обов'язком Євген Сверстюк уважав, як він наголосить в «Останньому слові на суді», «працювати на повну міру на ниві духовного розвитку нашого суспільства» [8, с. 242]. Але в умовах тотального контролю за мовленням і друкованим словом цей обов'язок здійснювати вкрай складно, проте можливо, за умови, що особистість досягне духовної свободи, бо, як стверджує Гегель у «Феноменології духу», «дух – це митець» [2, с. 476].

Не випадково Євген Сверстюк так багато уваги приділяв осмисленню проблеми духовної свободи в серії досліджень творчості Миколи Гоголя. Він наголошував: «Гоголь віддався проблемам людської душі – цілковито у ключі пошуків Григорія Сковороди» [6, с. 216], прагнучи морального оновлення й духовного зростання. Євген Сверстюк цілком поділяв переконання Миколи Гоголя в тому, що «творчість підіймається разом із піднесенням духовних сил і моральним удосконаленням...» [6, с. 217].

Бо був твердим, непоступливим у переконанні, що мірилом моральності є глибина релігійних почуттів. Гоголь і тому цікавив Євгена Сверстюка, що цей письменник «великої тривоги і громадської пристрасті» «хотів змінити напрям мислення верхівки суспільства й повернути її до

християнських вартостей» [7, с. 185]. А головне, саме на основі християнських вартостей морально удосконалити людину, задіяти своєрідний «механізм оновлення людини на рівні моральному», «механізм повернення до начал, до духовних начал» [3].

Микола Гоголь був свідомий власного призначення пробуджувати й засвічувати людські душі, він знав, що покликаний у світ направляти на добро навіть те, що людина повернула на зло. Оце «господарство людської душі» (Гоголь), яке закликав письменник заради душевного миру й миру людини з Богом привести до порядку, і хвилювало Євгена Сверстюка. Саме тому він так уважно й досліджує одну з найскладніших проблем гоголезнавства – проблему національної ідентичності. Відомо, що Гоголь неоднозначно ставився до своєї українсько-російської ідентичності («... я, как вам известно, соединил в себе две природы: хохлика и русского»), а в листі до свого близького друга Александри Смірної навіть виправдовує свою двоїсту ідентичність, вважаючи це злиття в ньому українськості та російськості є багатством і великим набутком для людства. Попри все, Гоголь обстоював думку про окремішню культурну і етнічну ідентичність України. І хоча для своєї творчості, для утвердження себе як письменника в Російській імперії обрав російську мову, його українські національні почуття з роками посилювалися, особливо в той період, коли він намагався розгадати таїну російськості в умовах імперської російської держави [1].

Та вже у «Вечорах на хуторі біля Диканьки», де своє авторство Гоголь приховав під псевдонімом «пасічника Рудого Панька», відбувається трансляція українських сюжетів, звичаїв і персонажів імперською російською мовою передусім і здебільшого для російського читача. Українська мова повністю не вилучається із художніх текстів цих восьми повістей, її дух там живе, дух національний, український, а головне, відкривається надзвичайно привабливий образ українського народу, його культури, українських звичаїв і традицій. Але тільки в Шевченка, завдяки Шевченкові слово стало тією духовною силою, яка почала будити національний дух уявлених українців. Саме Шевченко підняв могутню хвилю відродження національного духу, хоча не слід недооцінювати ролі й значення творчості Миколи Гоголя у формуванні національної ідентичності українців. Згадаймо першу редакцію повісті «Тарас Бульба» 1835 р., у якій письменник прославляє козаків – вільнолюбних українців, які героїчно борються за збереження своєї релігії, звичаїв, за козацьку націю, Україну. Тарас Шевченко, не сумніваючись, відчував, що, попри намагання Гоголя утвердитися в російській літературі як російський письменник, більше того, другою редакцією «Тараса Бульби» «створити російську націю з українського історичного матеріалу та етнічних особливостей» [1, с. 22], незмінним національним настроєм була його любов до рідного краю, свого народу, до України.

Проте Гоголева любов до України не врятувала митця від трагічного роздвоєння душі, яке відбулося через роздвоєння між рідною Україною й чужою Росією, між українством і малоросіяństwом (Юрій Луцький). Євген Сверстюк багато роздумував, розпочинаючи листування з професором Юрієм Луцьким [5], над феноменом роздвоєного духу. Так, поема Євгена Сверстюка «Гоголь», яку він надіслав професорові Юрію Луцькому, не випадково розпочинається розділом «Різдва́ний дух». Поет Сверстюк у цій поемі наголошує на духовній драмі Миколи Гоголя, який був роздвоєний між небом і землею внаслідок того, що «двоїлась мова, двоїлась свідомість», що намагався Словом Божим пробудити душу людську, але роздвоєне слово вмирало, бо душа письменника «зблукала в розмитих берегах добра і зла» [9, с. 224].

Євген Сверстюк уважно пізнавав стан духу Миколи Гоголя й Тараса Шевченка, бо прагнув наблизитися до цілісного сприймання людини та світу, стану власного духу, заради морального самовдосконалення.

В ім'я морального вдосконалення української людини та її духовного піднесення на основі християнських і національних базових цінностей Євген Сверстюк засновує й сам редагує газету «Наша віра», яка, за твердженням її головного редактора, була не церковною, а радше культурологічною та загальнохристиянською. На її сторінках він багато роздумував над духовним здійсненням слова. Був переконаний, що єдине духовне джерело слова – Бог. А Бог – це Святий Дух. Мимоволі згадується думка славетного філософа Сергія Кримського, який писав, що «буття є текстом Бога, а речі (при всій своїй побутовості) – алегоричним утіленням Божого слова» [4, с. 30].

Тому Євген Сверстюк так багато творчої уваги приділив Шевченкові, бо поділяв його переконання, що слово – це і реальна духовна сила, і символ національного духу, його носій і транслятор, передавач живої культурної традиції, національної пам'яті. Завдяки слову Шевченко здійснював «прозирання духу» (Гегель) у суть історичного буття рідного народу, у національну душу й у себе самого – в те, що існує в собі, що можна означувати, як Дух, як духовна субстанція. Усвідомлення

себе як носія Божого слова, слова правди святої та християнської любові до ближнього, до гонимого, упослідженого, неминуче зобов'язувало Шевченка до виконання особливої апостольської місії, до покладення на себе жертвовного обов'язку національного пророка.

У поемі «Неофіти» Тарас Шевченко писав:

Возстав од гроба, слово встало
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли святії [10, с. 505]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянувши філософські та літературно-мистецькі погляди Євгена Сверстюка, можна зробити висновок про те, що митець через пізнання стану духу Миколи Гоголя й Тараса Шевченка прагнув наблизитися до цілісного сприймання людини та світу, а заради морального самовдосконалення – стану власного духу. Уважаємо, що не буде перебільшенням узагальнити, що і Євген Сверстюк відчував, усвідомлював свою апостольську місію нести по нашій, не своїй, невольничій землі слово правди, за це істинне слово страждати й вірити, що всесвітня зоря святої правди та любові таки зійде над цим стражденим українським краєм.

Матеріал дослідження можна використати в подальших наукових розвідках літературознавців, котрі цікавляться творчістю Є. Сверстюка, а також для читання спецкурсів, семінарів, факультативних занять з української літератури.

Джерела та література

1. Бояновська Е. М. Микола Гоголь: між українським і російським націоналізмом / Едита М. Бояновська. – К. : Темпора, 2013. – 610 с.
2. Гегель Г. Феноменологія духу : пер. з нім. / Георг Гегель. – К. : Основи, 2004. – 548 с.
3. Кушнір Г. Євген Сверстюк: люди нині зголодніли за чесним і мужнім словом (інтерв'ю) / Г. Кушнір // Україна молода. – 2015 р. – 15 груд.
4. Кримський С. Під сигнатурою Софії / Сергій Кримський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.
5. Луцький Ю. Листування з Євгеном Сверстюком / Ю. Луцький. – Балтимор ; Торонто : Смолоскип, 1992. – 89 с.
6. Сверстюк Є. Гоголь і Українська ніч / Євген Сверстюк. – Вид. 2-ге, доповн. – К. : Кліо, 2003. – 310 с.
7. Сверстюк Є. Гоголь і українська ніч / Євген Сверстюк. – К. : Кліо, 2013. – 328 с.
8. Сверстюк Є. На чолі чести. Невже то я? – Кн. 1 / Євген Сверстюк. – К. : Кліо, 2015. – 640 с.
9. Сверстюк Є. Писані синім крилом / Євген Сверстюк. – К. : Кліо, 2015. – 256 с.
10. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – Рівне : Волин. обереги, 2004. – 640 с.

Яручик Ольга. Евгений Сверстюк: Дух и Слово. В статье сосредоточено внимание на творчестве, а также на философских и литературно-художественных взглядах одного из самых выдающихся писателей в украинской литературе XX в. Евгения Сверстюка. В своих трудах он отстаивал необходимость формирования национальной системы ценностей, на которой бы «вырастали» вера народа, порыв к свободе и независимости. Его слово было направлено на донесение правды и свидетельствовало о внутренней потребности литератора добиваться свободы творческого самовыражения. К этому писателя обязывал его свободный дух, его национальное мировоззрение. Подчеркивается важность роли Евгения Сверстюка в осмыслении проблемы духовной свободы в серии исследований творчества Николая Гоголя. Исследуемый писатель особенное внимание уделял Шевченко, потому что разделял его убеждение, что слово – это и реальная духовная сила, и символ национального духа.

Ключевые слова: слово, национальный дух, свобода, духовная сила, творчество, культурные традиции, национальная память.

Yaruchyuk Olga. Subject: Yevhen Sverstyuk: Spirit and Word. In the article the creative work, and also philosophical, literary and art views of one of the most prominent artists of word in Ukrainian literature of XX century Yevhen Sverstyuk are considered. In his works he defended the necessity of forming the national system of values, on which the faith of people, striving for freedom and independence would «grow up». His word was concentrated on bringing the truth and proved the internal necessity of the writer to reach freedom of creative self-expression. His free spirit, his national world view obliged him to do it. The author underlines the importance of Yevhen Sverstyuk's role in the comprehension of problem of spiritual freedom in the series of researches of Mykola Gogol's works. The studied artist paid special attention to Shevchenko, because he had the same opinion about a word as a real spiritual force and a symbol of national spirit.

Key words: word, national spirit, freedom, spiritual force, creation, cultural traditions, national memory.

Стаття надійшла до редколегії
15. 01. 2016 р.